

การพัฒนาศักยภาพของชุมชนและพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจน
The Development of Communities' Potentiality
and Sangha in Order to Resolve Poverty Problems

อภิรมย์ สีดำคำ^๑
Aphirom Seedakham

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาหลักพุทธเศรษฐศาสตร์ในการแก้ไขความยากจนของชุมชน (๒) เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนและพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจน และ (๓) เพื่อศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยพระสงฆ์และชุมชน โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) กับกลุ่มพระสังฆาธิการจำนวน ๓๙ รูป พบข้อสรุป ดังนี้

หลักเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ มีลักษณะเป็นทางสายกลาง เรียกว่า เศรษฐศาสตร์มัชฌิมาปฏิบัติ ซึ่งศักยภาพของชุมชนและพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจน พบว่า มีลักษณะ ๘ ประการ คือ (๑) กิจกรรมการปลูกจิตสำนึกของประชาชน (๒) กิจกรรมการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน (๓) กิจกรรมการสนับสนุนให้เกิดกลุ่มที่ช่วยเหลือกันเอง (๔) กิจกรรมการประยุกต์ความเชื่อและค่านิยมทางศาสนา (๕) กิจกรรมการส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักประหยัดและเก็บออม (๖) กิจกรรมอนุรักษ์ธรรมชาติ (๗) กิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมต่าง ๆ และ (๘) กิจกรรมสร้างเครือข่ายพระสงฆ์ โดยมีแนวทางการแก้ไขความยากจนของชุมชน ๒ ประการ คือ (๑) หลักความบริสุทธิ์ใจ ในการทำงาน และ (๒) กระบวนการทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนในรูปแบบของเครือข่ายการทำงานร่วมกันทั้งคณะสงฆ์ พระสงฆ์ในพื้นที่ และชาวบ้านในชุมชน รวมทั้งหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน

คำสำคัญ: ความยากจน, ศักยภาพของชุมชน

---

^๑ สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus.

Abstract

The research involved with three objectives as 1) to study the Buddhist economist in the poverty of the community, 2) to study the potential of community and clergy in poverty and 3) study the Poverty Alleviation Approaches by Monk and Community. The methodology of a participatory action research. The representatives of 39 Buddhist Monks. The results were as followed.

The study Buddhist economics of a middle way that economics Middle Way. The study the potential of community and clergy in poverty that are eight reasons are: (1) activities to raise awareness of the public, (2) promoting the participation of citizens, (3) support activities. a group of peer support (4) application activity beliefs and religious values (5) events encouraging people to make savings and savings (6) activities nature (7) activities to address social issues, and (8) networking activities clergy. The results correspond to the poverty of the community found that two factors are: (1) the pure (holy) to work, and (2) the process of working poverty in the form of network interoperability and clergy. Local clergy and people in the community including both public and private entities.

Keywords: Poverty, Communities' Potentiality.

๑. บทนำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๑ ซึ่งเป็นแผนกำหนดยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาประเทศ และนโยบายรัฐบาลปัจจุบัน ได้ให้ความสำคัญกับแนวทางการพัฒนาประเทศเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมาย การยกระดับรายได้และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน การลดความยากจน การลดความเหลื่อมล้ำสร้างความเป็นธรรมในสังคม และการสร้างโอกาสในการเข้าถึงบริการพื้นฐานของรัฐ โดยมีการแปลงนโยบายไปสู่การปฏิบัติภายใต้การขับเคลื่อนโครงการและมาตรการที่สำคัญเพื่อแก้ปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยในปี ๒๕๕๖ จนถึงปัจจุบัน การดำเนินงานแก้ไขปัญหาคความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำในสังคมของภาครัฐในระยะเวลาที่ผ่านมา ยังขาดระบบฐานข้อมูลคนจน/ผู้มีรายได้น้อยและผู้ด้อยโอกาสเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการนโยบายไปสู่การปฏิบัติได้ตรงกับกลุ่มเป้าหมายที่ควรจะได้รับอย่างแท้จริง จึงทำให้การดำเนินงานไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนจน/ผู้มีรายได้น้อยและ

ผู้ด้อยโอกาสเท่าที่ควร จากผลการสำรวจข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ในเรื่องสัดส่วนคนจนเมื่อวัดด้านรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค จำแนกตามภาคและพื้นที่ ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ - ๒๕๕๗ ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า

ตารางที่ ๑ สัดส่วนคนจนเมื่อวัดด้านรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค จำแนกตามภาคและพื้นที่ ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ - ๒๕๕๗^๒

หมายเหตุ : สัดส่วนคนจน คำนวณจากจำนวนประชากรที่มีรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคต่ำกว่าเส้นความยากจนหารด้วยจำนวนประชากรทั้งหมด คูณด้วย ๑๐๐

ภาค	๒๕๓๑	๒๕๔๑	๒๕๕๑	๒๕๕๒	๒๕๕๓	๒๕๕๔	๒๕๕๕	๒๕๕๖	๒๕๕๗
กรุงเทพมหานคร	๒๔.๗๒	๕.๔๕	๒.๓๓	๒.๓๖	๒.๒๕	๗.๗๔	๑.๙๑	๑.๐๖	๑.๖๔
กลาง	๖๓.๔๙	๒๗.๔	๑๒.๘๓	๑๑.๑๘	๑๐.๗๗	๑๐.๓๖	๖.๙๔	๕.๔	๔.๙๕
เหนือ	๖๘.๖๔	๓๘.๗๘	๒๙.๐๕	๒๓.๓๘	๒๒.๓๓	๑๖.๐๙	๑๗.๔	๑๖.๗๖	๑๓.๑๙
ตะวันออก เฉียงเหนือ	๗๖.๕๘	๕๕.๒๘	๓๑.๑๙	๒๗.๗๑	๒๕.๒๖	๑๘.๑๑	๑๙.๗๙	๑๗.๓๗	๑๗.๐๔
ใต้	๖๕.๔๘	๔๐.๗๓	๑๖.๗๗	๑๗.๐๓	๑๔.๒๔	๑๐.๑๒	๑๓.๓๒	๑๐.๙๖	๑๓.๗๙
รวม	๖๕.๑๗	๓๘.๖๓	๒๐.๔๓	๑๗.๘๘	๑๖.๓๗	๑๓.๒๒	๑๒.๖๔	๑๐.๙๔	๑๐.๕๓

จากตารางจะเห็นได้ว่า ปัจจุบันคนจนส่วนใหญ่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้และภาคเหนือ โดยในปี ๒๕๕๗ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีคนจนคิดเป็นร้อยละ ๑๗.๐๔ ของคนจนทั้งประเทศ รองลงมาคือ ภาคใต้ คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๗๙ ส่วนในภาคเหนือมีคนจน คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๑๙ ของคนจนทั้งประเทศ ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากภูมิภาคดังกล่าว ประชากรส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาต่ำ ประกอบกับโครงสร้างเศรษฐกิจหลักยังคงเป็นภาคการเกษตร และแรงงานเกินกว่าร้อยละ ๗๓.๐ ของแรงงานทั้งหมดในภาคเป็นแรงงานนอกระบบ นอกจากนี้ รายได้ประจำของครัวเรือนเฉลี่ยต่อคนต่อเดือนต่ำกว่ารายได้ประจำในภูมิภาคอื่น ๆ ที่มีสาขาอาชีพหลักเดียวกัน

แท้ที่จริง ความยากจนมีสาเหตุมาจากปัจจัยหลายประการ เช่น พื้นที่ขาดความอุดมสมบูรณ์โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ ขาดแคลนแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

^๒ สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ประมวลผลโดย สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม สศช., สัดส่วนคนจนเมื่อวัดด้านรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค, ออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

http://social.nesdb.go.th/SocialStat/StatReport_Final.aspx?reportid=854&template=2R1C&yeartype=M&subcatid=59 [๖ มีนาคม ๒๕๕๙].

ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ในบางพื้นที่ไม่สูงเท่าที่ควร และมีคุณภาพผลผลิตไม่สม่ำเสมอ เกษตรกรส่วนใหญ่พึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกโดยเฉพาะปุ๋ยเคมีและสารกำจัดศัตรูพืช ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง และผลิตพืชเชิงเดี่ยวเป็นหลัก ในขณะที่การพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนยังไม่สามารถขยายตัวได้เท่าที่ควร ทำให้มีความเสี่ยงจากเปลี่ยนแปลงของราคามากขึ้น ในขณะที่ราคาผลผลิตเกษตรผันผวนและขึ้นกับราคาในตลาดโลก การเกิดภัยพิบัติจากธรรมชาติบ่อยครั้ง เป็นต้น นอกจากนี้ปัจจุบันเกษตรกรมีแนวโน้มสูญเสียการเป็นเจ้าของที่ดินและกลายเป็นผู้เช่ามากขึ้น ทำให้ขาดความมั่นคงในอาชีพเกษตร เนื่องจากปัญหาความยากจนเป็นปัญหาที่มีความสลับซับซ้อน ทั้งนี้สาเหตุของความยากจนมีทั้งปัจจัยส่วนบุคคล และปัจจัยเชิงโครงสร้าง จากบทเรียนการแก้ไขปัญหาความยากจนที่ผ่านมาได้ประสบกับปัญหาต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการแก้ไขปัญหาความยากจนมากมาย ประกอบกับสภาพแวดล้อมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงและมีผลกระทบต่อการแก้ไขปัญหาความยากจน ด้วยเหตุนี้การแก้ไขปัญหาความยากจนจึงต้องมีการปรับกระบวนการทัศน์และการบริหารจัดการรูปแบบใหม่

แนวคิดทางพระพุทธศาสนาเห็นว่า “ความยากจน” นั้นจัดเป็นทุกข์ประเภทหนึ่ง ซึ่งเหตุแห่งทุกข์คือความยากจนมีหลายประการด้วยกัน ความจนเป็นปัญหาของมนุษย์ เพราะความแตกต่างกันของมนุษย์แต่ละคนภายใต้กฎแห่งกรรมในอดีต และการกระทำกรรมในปัจจุบัน ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด เนื่องด้วยคนจำนวนไม่น้อยที่เกิดมาในตระกูลที่ยากจน แต่กลับแสวงหาเพื่อตนเองและครอบครัวจนมีฐานะเป็นหลักฐานที่มั่นคงได้ ในขณะที่คนอีกจำนวนไม่น้อยที่เกิดมาในตระกูลที่ร่ำรวยด้วยทรัพย์สมบัติ แต่กลับต้องสูญเสียทรัพย์เหล่านั้นไป กลายเป็นคนสิ้นเนื้อประดาตัวไป ทั้งนี้ก็เพราะกรรมในปัจจุบันนั่นเอง ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักทฤษฎีธรรมมีกัตตะประโยชน์ ไว้ว่า ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้ เพื่อสุขในภพนี้แก่กุลบุตร ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น)
๒. อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา)
๓. กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี)
๔. สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม)^๓

เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณของชุมชน ประชาชนชาวพุทธก็ให้ความเคารพศรัทธาต่อพระสงฆ์ในฐานะผู้นำชุมชนที่มีส่วนร่วมสนับสนุนการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน ดังนั้น การที่พระสงฆ์นอกจากจะมีบทบาทหน้าที่ในการเผยแผ่ศาสนาแล้ว บทบาทหน้าที่อีกประการหนึ่งคือการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาพื้นฐานของชุมชน โดยเฉพาะปัญหาความยากจน เพราะความยากจนนั้นย่อมนำไปสู่ปัญหาอื่นๆ อีกมากมาย เช่น ปัญหายาเสพติด

^๓ อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

ปัญหาการลักขโมย ปัญหาการทุจริตคอร์ปชั่น ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการละเมิดทางศีลธรรม ซึ่งจะเห็นได้ว่า เมื่อปากท้องของชาวบ้านยังไม่อิ่มหนำ พระสงฆ์ก็ยากที่จะสั่งสอนหรือเผยแผ่ธรรมสู่ประชาชนได้ และก็อาจส่งผลต่อการดำรงชีวิตประจำวันของพระสงฆ์ด้วย เนื่องจากพระสงฆ์เองก็ต้องอาศัยการทำทานข้าวปลาอาหารจากชาวบ้านเป็นหลัก ในปัจจุบัน จึงมีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งในสังคมที่ได้อริเริ่มแก้ไขปัญหาความยากจนของชาวบ้านจนประสบผลสำเร็จ เช่น กลุ่มสังฆะออมทรัพย์ จังหวัดตราด โดยพระสุบิน ปณีโต ธนาคารชีวิตของกลุ่มวัดอยู่ตะเภา จังหวัดสงขลา โดยพระครูพิพัฒนโชติ กลุ่มอั้งเมืองน่าน โดยพระครูพิทักษ์นันทคุณ นอกจากนี้กลุ่มยังเน้นการอนุรักษ์ธรรมชาติ ขยายกิจกรรมด้านอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น การฝึกอาชีพ การอนุรักษ์ธรรมชาติ เป็นต้น^๔ ดังนั้น การแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนที่มีความซับซ้อนและส่งผลกระทบต่อบุคคลหลายฝ่าย จึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันทั้งภาครัฐ เอกชน พระสงฆ์และชาวบ้าน โดยในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของชุมชนและพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาคความยากจนร่วมกัน โดยมีพระสงฆ์เป็นแกนนำในการพัฒนา

๒. วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาหลักพุทธเศรษฐศาสตร์ในการแก้ไขความยากจนของชุมชน
๒. เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนและพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาคความยากจน
๓. เพื่อศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาคความยากจนโดยพระสงฆ์และชุมชน

๓. วิธีการศึกษา

ผู้วิจัยได้เลือกใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ซึ่งเป็นการวิจัยที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง (People centered) ได้กำหนดแนวทางในการดำเนินงานวิจัยดังนี้

๓.๑ การศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในครั้งนึ่งมุ่งศึกษาถึง การพัฒนาศักยภาพของชุมชนและเครือข่ายพระสงฆ์ ซึ่งมีมุมมองในหลายมิติ ต้องอาศัยแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง สำหรับเป็นแนวทางในการวางกรอบความคิด ประกอบด้วย แนวคิดพุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist Economics) และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy)

๓.๒ แหล่งข้อมูล

- ๑) การเลือกชุมชนในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นพื้นที่กรณีศึกษา

---

^๔ พระไพศาล วิสาโล, พระพุทธศาสนาในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๒๕.

๒) การหาผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาชุมชนและกลุ่มเครือข่ายพระสงฆ์ในพื้นที่ๆ เป็นแกนนำและเป็นบุคคลสำคัญในการพัฒนาชุมชน

๓) การกำหนดขอบเขตการศึกษาเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนและเครือข่ายการทำงานของพระสงฆ์ในพื้นที่

๓.๓ การสร้างและเลือกใช้เครื่องมือในการวิจัย

๑) การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการสร้างประโยชน์แก่ชุมชนที่ศึกษา โดยการให้ชุมชนได้มีโอกาสร่วมเรียนรู้การวิจัยร่วมกับคณะนักวิจัย ดังนั้น นอกจากการเก็บข้อมูลโดยมีคณะผู้วิจัยเป็นหลักแล้ว ยังมุ่งเน้นให้เกิดเวทีในการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคณะนักวิจัย พระสงฆ์ และชาวบ้านในชุมชน โดยผ่านเทคนิควิธี AIC (Appreciation Influence Control) เพื่อการเรียนรู้ร่วมกันกับกลุ่มในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยใช้การสนทนากลุ่ม (Focus Groups) ในเรื่องเกี่ยวกับประสบการณ์ที่ผ่านมาในอดีต และสภาพปัจจุบัน ซึ่งจะนำไปสู่การวางแผนร่วมกัน

๒) เทคนิควิธีการในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล ในการวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยจะใช้เทคนิควิธีการต่อไปในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการบูรณาการร่วมกับรายวิชา “พระพุทธศาสนากับความมั่นคงของมนุษย์” ซึ่งเป็นนิสิตสาขาวิชารัฐศาสตร์ ชั้นปีที่ ๓ ในการเข้าร่วมการเก็บข้อมูลและจัดทำรายงานการศึกษาส่งในรายวิชา

๓.๔ การรวบรวม วิเคราะห์ และตรวจสอบข้อมูล

๑) การรวบรวมข้อมูล สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะดำเนินการเก็บรวบรวมชุมชน และศึกษาข้อมูลเชิงลึกในพื้นที่ตามที่ตามที่เป็นจริง เพื่อให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัย

๒) การตรวจสอบแหล่งข้อมูล โดยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า คือตรวจแหล่งข้อมูล อันได้แก่ แหล่งเวลา สถานที่ บุคคล เพื่อให้ข้อมูลที่ได้รับความน่าเชื่อถือ

๓) การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ และตรวจวิเคราะห์กับกรอบความคิดที่กำหนดไว้ทุกระยะ ซึ่งในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นนอกจากจะวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดแล้ว ผู้วิจัยจะรับเอาคำแนะนำจากที่ปรึกษาโครงการมาเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ข้อมูลด้วย

๔. ผลการศึกษา

๔.๑ หลักพุทธเศรษฐศาสตร์ในการแก้ไขความยากจนของชุมชน

จากผลการศึกษาหลักพุทธเศรษฐศาสตร์ในการแก้ไขความยากจนของชุมชน พบว่าลักษณะสำคัญของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ มีลักษณะเป็นสายกลาง เรียกว่าเศรษฐศาสตร์สายกลาง หรือ เศรษฐศาสตร์มัชฌิมาปฏิปทา มีวิธีการเรียกว่ามรรค องค์กรของมรรคนั้นแต่ละข้อเป็นสัมมา คือ โดยถูกต้อง เช่น สัมมาอาชีพะ โดยถูกต้องก็คือทำให้เกิดความพอดี ความพอดี คือ จุดที่คุณภาพชีวิตกับความพึงพอใจมาบรรจบกัน หมายความว่า เป็นการได้รับความพึงพอใจด้วยการตอบสนองความต้องการคุณภาพชีวิต แต่จุดสุดยอดของเศรษฐกิจในทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึง

การใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการ ซึ่งทำให้ได้รับความพึงพอใจสูงสุด ซึ่งในเศรษฐกิจศาสตร์กระแสหลักที่พัฒนามาจากอารยธรรมตะวันตก ถือว่าความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งตรงกับที่พระพุทธศาสนาสอนว่า นตฺถิ ตณฺหา สมา นฺที หรือแม่น้ำเสมอด้วยต้นหาไม่มี^๕

นักวิชาการชาวตะวันตกที่มีชื่อเสียงคนหนึ่ง คือ อี.เอฟ. ชูมากเกอร์ (E.F. Schumacher) ได้กล่าวถึงพุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist Economics) ในหนังสือชื่อ Small is beautiful ว่า การวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ ใช้ตัวอย่างวิธีการจากประเทศที่พัฒนาแล้วเป็นแม่แบบในการพัฒนาประเทศสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ โดยมิได้พิจารณาการดำรงอยู่ตามวิถีพุทธ ซึ่งชูมากเกอร์ได้พูดถึงสัมมาอาชีวะหรือการเลี้ยงชีพชอบที่ประกอบอยู่ในมรรคที่มีองค์แปดหรือมีขมิมาปฏิบัติว่าเป็นรากฐานที่สามารถใช้วางแผนการพัฒนาประเทศสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่แนวพุทธได้^๖

จะเห็นได้ว่า ตัวชี้วัดของพุทธเศรษฐศาสตร์ ก็คือ มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณ^๗ รู้จักพอดีในการบริโภค หมายถึง ความพอดีที่ให้คุณภาพของชีวิตมาบรรจบกับความต้องการที่มาจากความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ตามหลักปัจจัย ๔ ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไปจนขาดแคลน แต่ถึงแม้ขาดแคลนก็สามารถอดทนได้เข้าใจด้วยว่า ทุกอย่างเป็นไปตามเหตุปัจจัยพอมีพอได้ ไม่คิดริษยาอยากได้ของคนอื่นที่มีมากเกินไป ไม่เดือดร้อนวุ่นวายใจเมื่อตนมีน้อยจนขาดแคลน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แสดงปาฐกถาธรรมไว้เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๓๑ ในหัวข้อ เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ โดยมีใจความว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธมีลักษณะเป็นสายกลาง อาจเรียกว่า เศรษฐศาสตร์สายกลาง หรือ เศรษฐศาสตร์มีขมิมาปฏิบัติ ที่คุณภาพชีวิตกับความพึงพอใจมาบรรจบกัน หมายความว่า เป็นการได้รับความพึงพอใจด้วยการตอบสนองความต้องการโดยมีคุณภาพชีวิตเกิดขึ้น พระพุทธศาสนาถือว่า ความต้องการมีสองประเภท คือ ความต้องการสิ่งเสพปรนเปรอตนที่ไม่มีความจำกัด กับความต้องการมีชีวิตที่ดี (Well-being) ที่มีขอบเขตจำกัด และมนุษย์มักตระหนักรู้ตัวแต่ความต้องการประเภทที่หนึ่ง เพื่อสนองความอยาก ซึ่งอาจจะขัดแย้งกับความต้องการประเภทที่สอง และย้อนกลับมาทำลายชีวิตที่ดี เช่น มนุษย์ต้องการเสพรสอาหาร ทำให้มีการปรุงแต่งรสชาติให้เอร็ดอร่อย โดยใช้สิ่งที่ปรุงแต่งกลิ่นและสีซึ่งอาจจะเป็นโทษต่อร่างกาย เป็นอันตรายต่อสุขภาพ หรือการบริโภคที่ต้องการความ

^๕ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๕๑/๑๑๐.

^๖ E.F.Schumacher, *Small is beautiful*, (London: Vintage, 1993), p. 38.

^๗ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๑/๒๖๔.

เอิร์ตอรร้อยโดยไม่มีประมาณหรือมากเกินไป ทำให้เป็นโรคอ้วน และเสี่ยงต่อการเป็นโรคอื่นๆ เพิ่มขึ้นตามมา จนเสียคุณภาพชีวิตในที่สุด^๕

ในคำสอนแสดงข้อปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะพระสงฆ์ เมื่อจะบริโภคปัจจัย ๔ ก็ต้องพิจารณาเหตุผลหรือความมุ่งหมายของการบริโภคว่า เราจะพิจารณาโดยแยกคายในการบริโภคปัจจัย ๔ ว่า มีใช้เพื่อสนุกสนาน มีใช้เพื่อลุ่มหลงมัวเมา มีใช้เพื่อโก้ หลูหรา ฟุ่มเฟือย แต่บริโภคเพื่อให้ร่างกายมั่นคงดำรงอยู่ได้ เพื่อให้ชีวิตดำเนินไป เพื่อกำจัดทุกข์เวทนาเก่า เพื่อป้องกันมิให้มีทุกข์เวทนาใหม่ เพื่อเกื้อหนุนชีวิตอันประเสริฐ เพื่อเกื้อกูลต่อชีวิตที่ดั่งงาม ความต้องการเหล่านี้ จะเชื่อมโยงไปยังแนวคิดการให้คุณค่าของสิ่งต่างๆ โดยมีหลักว่าสิ่งใดสามารถสนองความต้องการได้ สิ่งนั้นมีคุณค่าหรือมีประโยชน์ โดยที่คุณค่าสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ชนิด คือ

๑) คุณค่าแท้ หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายที่สนองความต้องการสุขภาวะโดยตรง เพื่อให้เกิดความดีงามแก่ชีวิตของตนเองหรือผู้อื่น คุณค่าชนิดนี้อาศัยปัญญาเป็นเครื่องวัด เรียกว่าเป็นคุณค่าที่สนองปัญญา หรือโดยสรุปก็คือลักษณะที่เด่นของคุณค่าของสิ่งต่างๆ ก็คือ คุณค่าในการใช้สอย หรือประโยชน์ที่แท้จริงของสิ่งนั้นๆ เช่น อาหารมีคุณค่าอยู่ที่ประโยชน์สำหรับหล่อเลี้ยงร่างกายให้มีชีวิตอยู่ได้ มีสุขภาพดี มีกำลังเหมาะที่จะปฏิบัติหน้าที่การทำงาน หรือรถยนต์มีคุณค่าอยู่ที่ช่วยในการเดินทางได้สะดวกรวดเร็ว เกื้อกูลต่อการปฏิบัติหน้าที่การทำงาน กรอบแนวคิดเรื่องคุณค่าในพุทธเศรษฐศาสตร์ได้ให้ความสำคัญกับคุณค่าแท้หรือประโยชน์ในการใช้สอยของสิ่งนั้นๆ ที่เกิดจากความต้องการแบบฉันทะ

๒) คุณค่าเทียม หรือคุณค่าพอกเสริม หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พอกพูนให้แก่สิ่งนั้น เพื่อขยายเสริมความมั่นคงยิ่งใหญ่ของอัตตาที่ยึดถือไว้ คุณค่าชนิดนี้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องวัดคุณค่า เรียกว่าเป็นคุณค่าที่สนองตัณหาและมานะ เช่น อาหารที่มีคุณค่าอยู่ที่ความเอิร์ตอรร้อย เสริมความสนุกสนาน เป็นเครื่องแสดงฐานะความโก้หรูหราร หรือรถยนต์ที่มีคุณค่าเป็นเครื่องแสดงฐานะ แสดงความโก้มีมั่งมี มุ่งอวดความเด่นความสวยงามตามค่านิยม กรอบแนวคิดเรื่องคุณค่าในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักได้กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาคุณค่าเทียมที่เกิดจากความต้องการในลักษณะของตัณหาที่มนุษย์เสริมแต่งให้พอกพูนมากยิ่งขึ้น^๖

ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) ตามที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามมินทราธิราช

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๓๕.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๕.

บรมนาถบพิตร ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า ๓๐ ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจและเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ คุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง^{๑๐}

นอกจากนั้นแล้ว ทรงมีพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๓ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา เมื่อในวันจันทร์ที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๓ ความตอนหนึ่งว่า “เศรษฐกิจพอเพียงนี้ขออย่าว่าเป็นทั้งเศรษฐกิจ หรือความประพฤติที่อะไรเพื่อให้เกิดผล โดยมีเหตุผล คือ เกิดผลนั้นมาจากเหตุ ถ้าทำเหตุที่ดี ถ้าคิดให้ดีได้ผลที่ออกมาคือสิ่งที่ติดตามเหตุ การกระทำก็จะเป็นกระทำที่ดีและผลของการกระทำนั้นจะเป็นการกระทำที่ดีแปลว่ามีประสิทธิภาพที่ดี แปลว่า มีประโยชน์ ดีแปลว่าทำให้มีความสุข”^{๑๑}

สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ได้สรุปความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง หรือระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ว่า หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง ทั่วประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เรามีได้เป็นเจ้าของ และเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้โดยไม่เดือดร้อน กำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใด^{๑๒}

กล่าวได้ว่า แนวคิดระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงสำหรับเกษตรกร ตามแนวพระราชดำริ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการ “ทฤษฎีใหม่” ๓ ชั้น คือ

ชั้นที่หนึ่ง มีความพอเพียง เลี้ยงตัวเองได้บนพื้นฐานของความประหยัด ขจัดการใช้จ่าย เป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดถือหลักการที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” โดยมุ่งเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก เมื่อเหลือพอจากการบริโภคแล้วจึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้าเป็นอันดับรองลงมา

---

^{๑๐}สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๐), หน้า ๓๓.

^{๑๑}สุนทร กุลวัณนรพงศ์, ตามรอยพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภัคธรศร, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖.

^{๑๒}สุเมธ ตันติเวชกุล, การดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมพัฒนาชุมชน, ๒๕๔๒), หน้า ๕๓.

ชั้นที่สอง รวมพลังกันในรูปกลุ่ม เพื่อทำการผลิต การตลาด การจัดการ รวมทั้งด้านสวัสดิการ การศึกษา การพัฒนาสังคม ฯลฯ ทั้งนี้ กลุ่มชาวบ้านหรือองค์กรชาวบ้านจะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ให้หลากหลาย ครอบคลุมทั้งการเกษตรแบบผสมผสาน หัตถกรรมการแปรรูปอาหาร การทำธุรกิจค้าขาย และการท่องเที่ยวระดับชุมชน

ชั้นที่สาม สร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพและขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคราชการ ในด้านเงินทุน การตลาด การผลิต การจัดการ และข่าวสารข้อมูล เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน ความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของท้องถิ่นให้คงอยู่ตลอดไป

๔.๒ ศักยภาพของชุมชนและพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจน

จากผลการศึกษาศักยภาพของชุมชนและพระสงฆ์ในการแก้ไขปัญหาความยากจนพบว่า “ความยากจน” จัดเป็นทุกข์ประเภทหนึ่งซึ่งก็มีอาจข้ามพ้นกฎธรรมชาติแห่งความเป็นเหตุเป็นปัจจัย เหตุแห่งความยากจนมีหลายประการด้วยกัน หากจะกล่าวถึงเหตุขั้นปรมาตถ์ก็คงหนีไม่พ้นความทะเยอทะยานอยากนั่นเอง แต่จากความทะเยอทะยานอยากดังกล่าว ได้นำมาซึ่งสิ่งที่เป็นปัจจัยให้ความอยากเกิดขึ้น ความไม่รู้ว่ากำลังตกอยู่ในภาวะความยากจน การถูกมอมเมาให้อยากเสพอยากบริโภคตามกระแสวัตถุนิยมและบริโภคนิยม การถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุนหลายระดับตามกระแสแห่งทุนนิยมที่ท่วมทับโลกอยู่ในปัจจุบัน การไม่ดำเนินตามแนวทางแห่งคำสอนในทางศาสนา ที่ในแง่ที่จะต้องงดเว้นพฤติกรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความยากจน เช่นการหลงใหลในอบายมุข และในแง่ที่จะต้องพัฒนาให้เจริญยิ่งขึ้น เช่นการปฏิบัติตามหลักแห่งประโยชน์สุขในปัจจุบัน การขาดการรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือกันในชุมชน แต่กลับมีลักษณะตัวใครตัวมัน การขาดการเรียนรู้สภาพความยากจนและหาทางแก้ไขร่วมกัน การขาดผู้นำในการแก้ปัญหา สภาพโครงสร้างทางสังคมและชุมชนที่เอื้อให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบมากกว่าการช่วยเหลือเกื้อกูล มีวัฒนธรรมแบบอำนาจและผลประโยชน์ เป็นต้น

ดังนั้น การแก้ไขปัญหาความยากจนตามหลักพระพุทธศาสนาจึงจำเป็นต้องเริ่มต้นตั้งแต่การทำความเข้าใจสภาพปัญหาความยากจนว่ามีสภาพเป็นเช่นไร รวมทั้งประเมินได้ว่ามีความหนักเบาแค่ไหน การวิเคราะห์หาสาเหตุที่แท้จริงว่าความยากจนดังกล่าวเป็นเพราะเหตุปัจจัยอะไรบ้าง การกำหนดเป้าหมายที่มีความเป็นไปได้ที่จะทำให้สำเร็จ และค้นหาแนวทางหรือวิธีการที่จะไปสู่เป้าหมายนั้นให้ได้ พร้อมลงมือปฏิบัติตามแนวทางหรือวิธีการนี้อย่างมุ่งมั่นตั้งใจไม่ย่อท้อแม้จะต้องพบปัญหาอุปสรรค จนกว่าจะบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

สำหรับกิจกรรมที่พระสงฆ์ดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน ล้วนเกี่ยวข้องกับประชาชนระดับรากหญ้าของสังคม และเป็นกิจกรรมทางเลือกในการพัฒนา หรือเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของฆราวาส ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น ๘ ลักษณะ ดังนี้

๑) กิจกรรมการปลูกจิตสำนึกของประชาชนให้รู้จักเป้าหมายของชีวิตและสังคมโดยการเทศนาสั่งสอนอบรมศีลธรรมในโอกาสต่างๆ ซึ่งพระวิทยากรกระบวนการทุกรูปยัดเป็นกิจกรรมหลักด้วยเชื่อว่าเป็นกิจกรรมที่สามารถปฏิบัติโดยง่ายสอดคล้องกับวิถีปฏิบัติในการสื่อสารกับประชาชน ประกอบด้วยกิจกรรม การปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตวิญญาณของตนเอง การสอนสมาธิ การเทศนาธรรมในโอกาสต่างๆ การจัดรายการวิทยุ ฯลฯ

๒) กิจกรรมการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยการชักจูงให้มีการประชุมปรึกษาหารือ และหาทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยอาจจะกำหนดประชุมทุกวันพระ หรือวันสำคัญต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้พบปะพูดคุยกันอยู่เสมอ จนเกิดความเคยชินและพัฒนาไปสู่ความสำนึกในหน้าที่การมีส่วนร่วมในปัญหาต่าง ๆ ของตน ดังเช่น การดำเนินกิจกรรมลานน้ำชาแก้ไขปัญหามุมชน วัดกองลม อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่ ที่มีพระสมุห์ฐานี วิฑูริวิโร เป็นผู้นับสนุนให้เกิดกิจกรรม

๓) กิจกรรมการสนับสนุนให้เกิดกลุ่มที่ช่วยเหลือกันเอง การตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ การตั้งร้านอาหารชุมชน ธนาคารอาหารชุมชน กิจกรรมกลุ่มอาชีพ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้มีพระสงฆ์หลายรูปดำเนินการ และดูเหมือนจะเป็นเพียงจุดเล็ก ๆ จุดหนึ่งที่กระจัดกระจายตามพื้นที่ต่าง ๆ หากแต่สิ่งที่น่าสนใจยิ่งกว่าคือ กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ได้สร้างให้เกิดผู้นำที่เข้มแข็งของชุมชนขึ้น ภายใต้อสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขของชุมชน

๔) กิจกรรมการประยุกต์ความเชื่อและค่านิยมทางศาสนาของประชาชนเพื่อนำสู่การปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การจัดกิจกรรมงานบุญแบบประหยัดหรือ การฟื้นฟูวัฒนธรรมการเอามื้อเอาวัน หรือกิจกรรมสืบชะตาป่าเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากร ของพระอธิการอนงก จนทปญโล แห่งวัดคลองศิลา ต.เวียง ๒ อ.ฝาง จ.เชียงใหม่

๕) กิจกรรมการส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักประหยัดและเก็บออม การรวมกลุ่มเพื่อฝึกฝนงานอาชีพ การดำเนินโครงการเศรษฐกิจพอเพียง การส่งเสริมให้มีการใช้ปุ๋ยชีวภาพเพื่อลดต้นทุนด้านสารเคมี กิจกรรมร้านค้าชุมชน การทำบัญชีครัวเรือน ฯลฯ ซึ่งปรากฏในการดำเนินงานของพระครูสมุห์วิเชียร คุณธมโม แห่งวัดเจดีย์แม่ครัว อ.สันทราย จ.เชียงใหม่ และพระอธิการทองใบ โชติปญโล แห่งวัดพรหมวนาราม อ.สารภี จ.เชียงใหม่

๖) กิจกรรมอนุรักษ์ธรรมชาติ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หรือการส่งเสริมเกษตรธรรมชาติ ดังเช่น กรณีของพระอธิการอนงก ซึ่งมีความพยายามในการปรับตัวโดยการต่อรองอำนาจรัฐเพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่า มีการปรับตัวเพื่อสร้างระเบียบทางสังคม เพื่อรักษาบรรทัดฐานของการพึ่งพากันและกัน เพื่อรักษาสมดุลของธรรมชาติ และปรับระบบเศรษฐกิจ

๗) กิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาลังคมต่าง ๆ การดำเนินโครงการสายใยรักครอบครัว การวิจัยท้องถิ่นเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบบูรณาการ การแก้ไขปัญหายาเสพติดอบายมุขในชุมชน โดยเฉพาะการดื่มสุรา ด้วยพยายามชี้แนะให้เห็นโทษของอบายมุขและพยายามปฏิบัติการตอบโต้อบายมุข เช่น การตั้งเงื่อนไขการเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ที่ต้องเลิกดื่ม

สุรา เช่น กรณีกองทุนนักบุญขุนเขา ของพระครูสังวรสิทธิโชติ แห่งวัดบ้านขุน ต.บ่อหลวง อ.ฮอด จ.เชียงใหม่

๘) กิจกรรมสร้างเครือข่ายพระสงฆ์ รวมทั้งยังได้มีการรวมกลุ่มพระสงฆ์เพื่อให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตนในสภาพเศรษฐกิจปัจจุบัน เช่น กลุ่มพระสงฆ์ในอำเภอสันป่าตอง ที่พระศรีบุญ ปัญญาโร ซึ่งเป็นเลขาเจ้าคณะอำเภอสันป่าตอง จ.เชียงใหม่ เป็นแกนนำในจัดตั้งคลินิกธรรมะขึ้น หรือในกรณีของพระครูสิริศุภวัตร แห่งวัดบ้านโป่ง ต.โป่งทุ่ง อ.ดอยเต่า จ.เชียงใหม่ ที่ได้พยายามชักชวนพระภิกษุสงฆ์ในพื้นที่อำเภอดอยเต่าให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาความยากจนให้แก่ประชาชน จากการตั้งกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มพัฒนาจิตใจขึ้นในชุมชนข้างเคียง

๓) แนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยพระสงฆ์และชุมชน

จากผลการศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชน พบว่า ในการดำเนินงานโครงการ มีพระสงฆ์ที่สนใจเข้าร่วมโครงการและดำเนินงานภายใต้เป้าหมายเดียวกัน จำนวนหนึ่ง ซึ่งบังเกิดผลเป็นบทเรียนสำหรับการปรับปรุงแนวทางการดำเนินงานต่อผู้เพื่อเอาชนะความยากจน ตามนโยบายของรัฐ ที่จำเป็นต้องนำหลักพระพุทธศาสนามาประยุกต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมองปัญหาความยากจนในเชิงบูรณาการ แบบเป็นองค์รวม และการมองปัญหาความยากจนด้วยความเห็นอกเห็นใจ เป็นปัจจัย รวมทั้งเป็นบทเรียนสำหรับคณะสงฆ์ในการปรับปรุงวิธีการสื่อสาร หรือนำธรรมะให้เข้าสู่จิตใจพุทธศาสนิกชน ที่สามารถจะนำไปประยุกต์ในการดำเนินชีวิตอย่างเป็นปกติสุขได้ต่อไป ผลการดำเนินโครงการมีแนวทางอย่างน้อย ๓ ประการ คือ

(๑) การแก้ไขปัญหาความยากจนตามหลักประโยชน์สุขในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัฏฐประโยชน์)^{๑๓} ชาวบ้านซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชนที่ผ่านการปฏิบัติการโครงการโดยมีพระสงฆ์หรือพระธรรมวิทยากรดำเนินงานแก้ไขปัญหาความยากจน แนวทางสำคัญสำหรับเรื่องนี้ก็คือ การดำเนินชีวิตตามหลักประโยชน์สุขในปัจจุบัน ได้แก่ การประกอบพร้อมด้วยความเพียรหมั่นแสวงหาทรัพย์ (อุฏฐานสัมปทา) การประกอบพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์ที่หามาได้โดยชอบ (อารักขสัมปทา) การคบหาคนดี (กัลยาณมิตรตตา) และการหาเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ (สมชีวิตา)^{๑๔}

การประกอบพร้อมด้วยความเพียรหมั่นแสวงหาทรัพย์ ไม่เป็นคนเกียจคร้าน ไม่เลื่องงาน ประการสำคัญต้องไม่ตั้งอยู่บนฐานของความโลภ หากแต่อยู่บนฐานของความพอเพียง ซึ่งสังเกตจากการส่งเสริมอาชีพของพระสงฆ์ในหลายชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการทอผ้า การทำเกษตรผสมผสาน การเลี้ยงหมูหลุม จิ้งหรีด เพาะเห็ด การเลี้ยงไก่ เป็นต้น

^{๑๓} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๕๒/๒๐๕.

^{๑๔} อ.อ.ภ. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

การประกอบพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์ที่หามาได้โดยชอบ มีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ส่งเสริมการออมทรัพย์เพื่อเป็นทุนช่วยเหลือกันในชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดกิจกรรมต่อเนื่องในชุมชนอีกมากมาย เช่น การสำรวจบัญชีครัวเรือน การทำปุ๋ยชีวภาพ ธนาคารอาหารชุมชน สหกรณ์ร้านค้าในชุมชนร้านอาหารชุมชน การรื้อฟื้นวัฒนธรรมต่อการลงแขก(เอามือ) การรวมกลุ่มทำวิสาหกิจชุมชน ครัววงจร (ผลิต แปรรูป จำหน่าย แลกเปลี่ยน และบริโภคในครัวเรือน และชุมชน) เป็นต้น

(๒) การคบหาคนดี (กัลยาณมิตร) เริ่มจากการเข้าวัดฟังธรรม มีพระสงฆ์เป็นที่ปรึกษา การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง การทำโครงการสายใยครอบครัว พ่อแม่ ชุมชน ตั้งกลุ่มองค์กรการเรียนรู้ต่างๆ ในชุมชน เช่น ผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน เด็ก/เยาวชน เป็นต้น อันจะเป็นเหตุให้ห่างไกลจากอบายมุข

(๓) การหาเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ (สัมมาอาชีพ) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยึดแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยมีกิจกรรมสำคัญที่ทำในชุมชน เช่น ธนาคารโคกระบือ การผลิตปุ๋ยชีวภาพ การเพาะปลูกพืชผักปลอดสารพิษ การจัดตั้งกลุ่มกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์หรือกลุ่มออมทรัพย์เพื่อเป็นทุนหมุนเวียนในชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อเสริมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและไม่เดินไม่สู่ความยากจนอีก เช่น เบญจศีล อุโบสถศีล สังฆวัตตธรรม ตลอดจนหลักการสร้างปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน คือ การคบสัตบุรุษ การฟังธรรม การคิดโดยแยบคาย และการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เป็นต้น

ส่วนหลักและกระบวนการทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนของพระสงฆ์ มีแนวทางสำคัญ ๒ ประการคือ

(๑) หลักการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนสำหรับพระสงฆ์ คือ หลักความบริสุทธิ์ใจ ตลอดถึงการทำงานด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้ ไม่เป็นที่น่าสงสัยกลางแคลงใจของผู้ที่เกี่ยวข้อง หลักความรู้ความเข้าใจ (ปัญญา) ทั้งในงานที่ทำ และในวิธีการทำงานให้ประสบความสำเร็จ หลักความปรารถนาดีต่อกัน (เมตตา) กล่าวคือการมีเมตตาจิตปรารถนาที่จะทำประโยชน์แก่สังคมและชุมชน และหลักความอดทน (ขันติ) ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีในหมู่คนทำงานเพื่อสังคม อย่างเช่นพระสงฆ์ที่ทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

(๒) กระบวนการทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนในรูปแบบของเครือข่าย คือ พระสงฆ์ในโครงการได้ดำเนินการทบทวนความรู้ความเข้าใจร่วมกันในหลักการของพระพุทธศาสนาในเรื่องชีวิต ทั้งในแง่ที่มา ที่เป็น และที่ควรจะเป็น ทำให้เข้าใจมากขึ้นที่จะแก้ไขปัญหาความยากจนตามหลักพระพุทธศาสนา จากนั้นจึงการพยายามใช้กระบวนการเดียวกันในการทำงานแก้ไขปัญหาความยากจน โดยเริ่มจากการปลูกจิตสำนึกของประชาชนให้เข้าใจสภาพปัญหา ค้นหาสาเหตุ วางเป้าหมายของชีวิตและสังคม และค้นหาแนวทางดำเนินการร่วมกัน โดยใช้วิธีการเทศนาสั่งสอนอบรมศีลธรรมในโอกาสต่างๆ ซึ่งยึดเป็นกิจกรรมหลักด้วยเชื่อว่าเป็นกิจกรรมที่สามารถปฏิบัติโดยง่ายสอดคล้องกับวิถีปฏิบัติในการสื่อสารกับประชาชน รวมทั้งยังได้มี

การรวมกลุ่มพระสงฆ์เพื่อให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตนในสภาพเศรษฐกิจปัจจุบัน การพยายามสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหา โดยการชักจูงให้มีการประชุมปรึกษาหารือ และหาทางแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะปัญหาความยากจน ด้วยเชื่อว่า การพบปะพูดคุยกันอยู่เสมอของประชาชนจะนำไปสู่สำนึกในการหน้าที่การมีส่วนร่วม ในปัญหาต่างๆ ของตน การพยายามประยุกต์ความเชื่อและค่านิยมทางศาสนาของประชาชนเพื่อนำสู่การปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างเป็นรูปธรรม การนำพุทธเศรษฐศาสตร์ในการดำเนินกิจกรรม โดยการส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักประหยัดและเก็บออม การรวมกลุ่มเพื่อฝึกฝนงานอาชีพ การดำเนินโครงการเศรษฐกิจพอเพียง การส่งเสริมให้มีการใช้ปุ๋ยชีวภาพเพื่อลดต้นทุนด้านสารเคมี เป็นต้น

นอกจากนี้ การดำเนินงานยังมีความจำเป็นต้องใช้วิธีการที่หลากหลาย การดำเนินโครงการ แผนงานและกิจกรรมการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน การแสดงพระธรรมเทศนาสั่งสอนให้สติ การจัดเวทีชุมชนเพื่อระดมปัญหา สาเหตุ และทางแก้ การฝึกอบรมความรู้ การฝึกอบรมทักษะ การรวมกลุ่มชุมชนเพื่อดำเนินงานในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาความยากจน การสนับสนุนส่งเสริม และการใช้สื่อสมัยใหม่ในการเผยแพร่ความรู้ทั้งความรู้สมัยใหม่ และความรู้พุทธธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาความยากจนได้

๕. ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะในการพัฒนา

๑.๑ ด้านเนื้อหาสาระ ควรมีการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพุทธเศรษฐศาสตร์และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง องค์ประกอบของพุทธธรรมที่นำมาใช้ในพุทธเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ มัชฌิมาปฏิปทา โยนิโสมนสิการ และ อัมปมาตธรรม มีความใกล้เคียงกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี โดยที่มัชฌิมาปฏิปทาและความพอประมาณ เป็นวิธีการหรือหนทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนให้ เป็นรูปธรรมมากขึ้น

๑.๒ ด้านรูปแบบกิจกรรม โครงการวิจัยควรมีกิจกรรมนำไปศึกษาดูงานในสถานที่ตั้งของโครงการต่างๆ ที่เป็นต้นแบบเพื่อนำมาปฏิบัติจริงได้ มีตัวอย่างที่ประสบผลสำเร็จของแต่ละที่มาแสดงหรือนำผลงานทั้งเป็นของสดหรือผลผลิตที่มีจริงมาเสนอหรือจัดฉายวีดิทัศน์ควรจะไปดูงานและผลงานตามโครงการที่ทำไปแล้วนำมาปฏิบัติต่อไป มีโปรแกรมออกไปดูงานภาคสนามสถานที่ เพื่อเป็นการไปดูงานต่างอำเภอ ต่างจังหวัด ตามที่วิทยากรนำมาเสนอ เช่น ดอยสะเก็ด สะเมิง น่าน เพื่อศึกษาสภาพความเป็นจริงในท้องที่หรือศูนย์หน่วยงานนั้นๆ ที่ดำเนินงาน

๑.๓ ด้านการเผยแพร่ ควรมีประชาสัมพันธ์ให้พระที่มีความสนใจมาร่วมโดยเฉพาะพระนิสิตที่มีงานทำโดยตรงเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม และให้หาตัวอย่างของวิทยากรนำมาปรึกษาดู และแจกตัวอย่าง ประเมินผลดี ผลเสียแต่ละครั้งให้ศึกษาเป็นกรณีศึกษาหาทางแก้ไขไม่จำเจ

และเก็บข้อมูลให้ศึกษาร่วมกัน และจัดตั้งกลุ่มทำงานของพระสงฆ์ในจังหวัดเชียงใหม่ให้ชัดเจน มีการประสานงานที่ต่อเนื่อง และติดตามผลงาน เยี่ยมเยือนและสนับสนุนในด้านต่างๆ

๒. ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

๒.๑ การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบพุทธเศรษฐศาสตร์กับหลักพุทธธรรมอื่นๆ

๒.๒ การศึกษาการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

๒.๓ การศึกษาผลกระทบของโครงการหรือกิจกรรมของพระสงฆ์นักพัฒนากับการดำเนินชีวิตของประชาชนในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๖.

_____. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๕.

พระไพศาล วิสาโล. พระพุทธศาสนาในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.

สุนทร กุลวัฒน์รพงศ์. ตามรอยพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีใหม่. กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์ภัคธรศ, ๒๕๔๔.

สุเมธ ตันติเวรกุล. การดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมพัฒนาชุมชน, ๒๕๔๒.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. เศรษฐกิจพอเพียง คืออะไร.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๐.

E.F.Schumacher. *Small is beautiful*. London: Vintage, 1993.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ประมวลผลโดย สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม สศช.,

สัดส่วนคนจนเมื่อวัดด้านรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค, ออนไลน์ : [แหล่งข้อมูล]

http://social.nesdb.go.th/SocialStat/StatReport_Final.aspx?reportid=854&template=2R1C&yeartype=M&subcatid=59 [๖ มีนาคม ๒๕๕๙].

